

УДК 94(477.51):721(069.2)

М.О. Герасько

БУДИНОК К. РОЗУМОВСЬКОГО НА ВУЛИЦІ КИЇВСЬКІЙ

Стаття присвячена дослідженню теми дерев'яного будівництва К.Г. Розумовського у Батурині.

Ключові слова: Батурин, гетьман К. Розумовський, будівництво, дерев'яний будинок.

Тема будівництва К. Розумовського на Чернігово-Сіверщині неодноразово була об'єктом наукових пошуків. Її вивчення практично розпочалося ще в кінці XIX ст. Дослідженнями цієї теми займалися О. Лазаревський, І. Іноземцев, О. Васильчиков, Ф. Горностаєв та інші вчені. Проте, дерев'яні будинки гетьмана так і залишилися малодослідженими. Дана праця присвячена вивченню історії будівництва деяких з них на території Батурина.

Крім гетьманської резиденції в Батурині на Мазепиному городку [2, 70; 19, 374; 9, 945], що на Гончарівці [4, 36; 5, 462], архітектором А. Рінальді [6, 27; 15, 11] на замовлення Розумовського в 1751–1753 роках був побудований дерев'яний одноповерховий будинок, який знаходився «на Большой улице, напротив Почтовой станции». Відомо, що після скасування гетьманства в 1764 р. цей будинок був подарований Кирилу Григоровичу. Зазвичай в ньому проживали влітку, але він був тісним і незручним, тому було вирішено побудувати новий, більш просторий дім [13, 141–142]. Вулиця Київська, «Большая улица» або «Большая столбовая дорога» – це все назви головної вулиці Батурина. Вона була однією з найширших (в 12 сажнів), «прочие же улицы... в 10 саж., переулки в 6 саж.» [1, 271]. По ній майже ніколи не припинявся рух. З Москви до Києва та з північних губерній в південні і навпаки цілодобово рухалися хури. На вулиці переважно розміщалися гетьманські будівлі та ті, що належали знаті.

Для будівництва гетьманського будинку в середині жовтня 1752 р. з Самбора було «строение домовое перевезено все без остатка в Батурин» [3, 26]. А вже 28 жовтня 1752 р. [27, 25–26] «Експедиція Батуринського та Глухівського будівництва» [28, 22] звернулася із проханням до Генеральної Військової Канцелярії про надання вказівок щодо будівництва гетьманського будинку [27, 25–26]. Саме на той час на прохання гетьмана ще з середини літа перебував в Батурині інженер – підполковник фон Еттингер. Він був запрошений для виготовлення плану міста, одночасно розробивши план розміщення печей для опалення будинку, перевезеного з Самбора. Інженер вказав, що «потребно печей осьм». Виконавши поставлені перед ним завдання, 3 листопада підполковник фон Еттингер з Батурина відбув [27, 26].

Під час будівництва використовувався тартак або «машинная пыльная мельница», якою на той час керував механік І.Ф. Гіршбергер [26, 406]. Відомі його контракти з теслярами на побудову двох флігелів, льодовника, пекарні та каретні [19, 376]. Можна стверджувати, що такі приміщення були необхідними для ведення господарства, і тому споруджувалися у кожному графському маєтку.

Будинок виявився тісним та незручним [13, 142], і через деякий час його вирішили перебудувати. Протягом 1758 р. в Батурині запроєктували та розпочали зведення великого дерев'яного палацу для проживання гетьмана [22, 57]. В червні 1759 р. Теплов звернувся до Генеральної канцелярії з наступним проханням: «К производящей ныне при городе Батурине его ясновельможности дому и других нужных для резиденции сего ж, ясновельможности, строений, работе, необходимо потребно не малым числом разных мастеровых людей, пеших работников и подвод с подводчиками» [1, 176]. 3 листа Г. Теплова до Генеральної військової канцелярії, датованого 4 серпня 1759 р., відомо, що «в городе Батурине дому гетманского и прочего» тривало будівництво, для якого він просить ще підвод, бо виділених раніше виявилось замало [1, 173]. Будинок мав значні розміри, тому для виконання робіт Теплов додатково просив людей «как то для сторения дома и служеб, столярей искусных в их мастерстве – 40, кузнецов – 30, плотников – 200, пеших работников – 200, подвод с подводчики – 300» [1, 176; 17, 338]. Він намагався прискорити будівництво шляхом перенесення до Батурина готової будівлі із с. Великий Самбір [16, 262], та цей задум був невдалим, так як за словами самого ж Теплова головна будівля виявилась занадто тісною і «расположением своих комнат совсем неудобною для персоны его яс-ти и всей его сиятельства фамилии». Теплов розпорядився зняти цей дерев'яний будинок з кам'яного фундаменту і підшукати «место приличное» для його застосування під канцелярію, генеральний суд та інші служби доки зведуть для них муровану будівлю. Наразі не збереглося відомостей про місце розташування цього будинку, проте Теплов наполягав, «... чтоб оное в близости от загородного дому его яс-ти было поставлено» [19, 376].

Вже на готовому фундаменті було вирішено спорудити нову дерев'яну будівлю. Будівельні роботи не припинялися, і вже у листопаді 1759 р. Теплов надіслав листа до Генеральної Канцелярії з вимогою надати підводи для вивозки лісу, необхідного для спорудження гетьманського будинку. Дерево він розшукував по всій Україні, скрізь де були ліси. Він зазначав, що «к производимому ныне в городе Батурине большому строению гетманского дому до среднего корпусу и до флигелей на потолок и под стропила на балки, обыскано чрез нарочно посыланного угодного дерева довольным числом».

Відомо, що саме такий лісоматеріал поставляли з володінь Троїцького Чернігівського монастиря – «тамо довольные пуши, на дом гетманский и без денег уступлено будет» [16, 262].

Ретельно займаючись дорученою йому справою, Теплов при цьому зустрічав нерозуміння зі сторони Глухівської адміністрації, без якої він обійтись не міг, а будинок необхідно було побудувати швидко: «Возможно ль столь великое дело, как гетманский дом – построить наново в одно лето малым числом рабочих? ... хотя приезд его ясновельможности в Малороссию сего лета быть уже и не может, а отложен к будущему зимнему пути». Також одночасно з гетьманським споруджувався «особливый дом нововиписанным с Франции и ... в службу уже вступившим – доктору Ди-фану и лекарю Эпо», які на той час прибули до Батурина зі своїми сім'ями [16, 265].

У праці «Путешествие в Малороссию» академік Гільденштедт описував своє перебування в Батурині з 27 жовтня по 7 листопада 1774 р. Він дав наступну характеристику цьому будинку: «Близко к обывательским домам примыкают графские постройки, между которыми проходит дорога из Киева [18, 23] в Москву. По одной стороне ее – сад, деревянный дворец («в дворце есть графская библиотека, тысячи в 2 томов, главным образом по изящным наукам, большая часть книг на французском языке, лишь немного – на русском, еще меньше – на немецком, английском и итальянском» [24, 37; 11, 72]. Також в тому маєтку знаходилось «несколько меньших деревянных зданий для кухни и прислуги; с другой стороны – 2 каменных запасных магазина, а по бокам последних – несколько деревянных зданий для жилья и конюшен. Все окрашено в желтую краску, незаметно никакой роскоши, многое пришло в большую ветхость» [23, 37]. Можливо, будинок був збудований із сирого матеріалу чи на місці, яке не задовольняло гетьмана. Підтвердженням тому, що будинок перебував у занедбаному стані, є листування Кирила Григоровича з сином Олексієм. З листів видно, що К. Розумовський в черговий раз мав намір «поправити свой дворец» [24, 37], але син відмовляв батька не робити цього. З листа від 5 квітня 1774 р. дізнаємося про наступне: «... представление мое вам в Петербург состояло в том, чтобы, спасая от гнитья остатки столь великого и чрез меру пространного дома (*дом в Батурине*), собрать из одного спокойнее и удобнее дом на лучшем по соизволению вашему месте, который бы исподоволь можно было поставить и привести в состояние, а, напротив того, починка столь обширного строения, каков он теперь есть, и какой намерение взяли его сделать, великие затруднения и разстройку сделает во всей вашей экономии Малороссийской, потому что как крышу, так и почти все стены, полы и печи доведется делать новые; сумма на то потребна

не малая; а изволите знать, что денег у нас нет ни полушки, что уже принуждены были входить в долг, и с нуждою находить занять для уплаты Владиславичу; что ни леса никакого к строению нужного материала в Батурине нет» [5, 354].

Після смерті гетьмана у 1819 р. до Батурина приїздив спадкоємець [7, 6] Андрій Кирилович зі своєю дружиною Костянтиною. Оглянувши свій маєток, він наказав розібрати дерев'яний палац, адже коштів на його утримання та ремонт не було [25, 217]. 1821 р. дерев'яний двоповерховий будинок фельдмаршала Кирила Григоровича, розташований «в Батурине по большой дороге из Киева в Москву идущей... по ветхости разобран и употреблен на постройку при суконной фабрике двух флигелей» [26, 410].

В описі нерухомого майна А. Розумовського в Батурині за 26 вересня 1836 р. цей маєток характеризується так: «В Батурине по большой дороге, из Киева в Москву идущей состоит экономический флигель... и неподалеку двор, где был прежде деревянный, с особыми флигелями дом, в коем жительствовавший покойный генерал-фельдмаршал. При сем же дворе сад с плодовитыми деревьями, обнесенный с двух сторон каменною оградой, а с третьей и четвертой, так называемым дубовым частоколом, в саду небольшая каменная ветхая оранжерея (с малым числом абрикосовых деревьев). Против одного двора через большую дорогу стоят две каменные кладовые с погребами... Неподалеку кладовых по одной линии устроен дом для господ проезжающих, то есть гостиница с особыми малыми флигелями, из коих в одном кухня, а другие два отдаются вместе с гостиницею в откуп для почтовой станции...» [1, 239–240].

На даний час цієї території займає приміщення відділення зв'язку та прибудинкова територія. Вищезгадана кам'яна огорожа проіснувала, мабуть, найдовше серед інших об'єктів цього маєтку. Про неї згадує М. Шугуров після подорожі до Батурина у липні 1894 р. [1, 290]. Залишки цієї огорожі зберігалися аж до 1904 р., а деяку частину використали для зведення вищого початкового училища ім. М.Ф. Затворницького (наразі – приміщення батуринської ЗОШ, розташованої за адресою вул. Ющенко, 47) [25, 216].

Постає питання, чому для будівництва палацу та інших гетьманських установ в Батурині у 1755 р. виготовлено 8,5 млн. шт. сирій цегли, з якої випалено до 5 млн. цеглин [19, 376], а майже всі будинки були дерев'яними? Як бачимо, цегляними споруджувалися лише фундаменти та цокольні частини споруд, а також огорожі.

Сам будинок К. Розумовського декілька разів піддавався переплануванню, і кожного разу не задовольняв [8, 71] його смак. Наразі відомостей про стан гетьманського будинку після 1774 р. не маємо.

Відомо, що на початковій стадії він проектувався одноповерховим, а вже у спадок від батька [10, 19; 12, 431] Андрій Кирилович отримав двоповерховий дерев'яний будинок.

Тема будівництва К. Розумовського на Чернігово-Сіверщині є ще недостатньо вивченою і потребує подальших досліджень.

Посилання

1. Батурин: сторінки історії: Збірник документів і матеріалів / Редколегія: О.Б. Коваленко та ін. – Чернігів: КП «Видавництво «Чернігівські обереги», 2009. – 786 с.
2. Батуринська старина: збірник статей Віктора Бондаренка / упор. Ю.А. Блажко, Л.Г. Кіяшко. – Ніжин: ТОВ «Аспект-Поліграф», 2011. – 168 с.
3. Батуринська старовина: Збірник наукових праць. Вип. 2 (6) / Відп. Ред. О.Б. Коваленко. – Чернігів: Видавництво «Десна Поліграф», 2011. – 124 с.
4. Бузун О. Батурин часів гетьманування К.Г. Розумовського / О. Бузун // Сіверянський літопис. – 1998 – № 5. – С. 26–41.
5. Васильчиков А. Семейство Разумовских / А. Васильчиков. – СПб., 1880. – Т. I. – 486 с.
6. Горностаев Ф.Ф. Дворцы и церкви Юга / Федор Горностаев – М.: «Образование». 1914. – 92 с.
7. Дворцы и усадьбы: еженедельное издание. – М., 2012. – № 87 – 31 с.
8. Дробязко Н. Участь родини Воронцових у розбудові Батурина в середині XVIII ст. / Н. Дробязко // Батуринська старовина: Збірник наукових праць. Вип. 2 (6) / Відп. ред. О.Б. Коваленко. – Чернігів: Видавництво «Десна Поліграф», 2011. – С. 71–72.
9. Иноземцев И. Граф К.Г. Разумовский в Батурине / И. Иноземцев // Исторический вестник. – 1903. – Т. XCIV. – 1256 с.
10. Кіяшко Л. Церкви Батурина / Л. Кіяшко // Сіверянський літопис. – 2004. – № 4. – С. 17–18.
11. Кіяшко Л.Г. Останні роки життя К. Розумовського в Батурині / Л. Кіяшко // Батуринська старовина: Збірник наукових праць. Вип. 2 (6) / Відп. Ред. О.Б. Коваленко. – Чернігів: «Десна Поліграф», 2011. – С. 72–74.
12. Коваленко О. Батуринська старовина в історико-краєзнавчих працях архієпископа Філарета (Гумілевського) / О. Коваленко, О. Тарасенко // Батуринська старовина: збірник наукових праць, присвячений 300-літтю Батуринської трагедії. – К., 2008. – С. 428-455.
13. Козьян Г.К. Чарлз Камерон («Зодчие нашего города») / Г. Козьян – Л.: Лениздат, 1987. – 176 с.
14. Коваленко О. Краткое топографическое описание Новгород-Северского наместничества 1787 года / О. Коваленко, І. Петrenchенко // Сіверянський літопис. – 1995. – № 5. – С. 155
15. Кючарианц Д. Антонио Ринальди / Д. Кючарианц – Л.:Стройиздат, 1984. – 176 с.
16. Лазаревский А.М. Описание старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Полк Нежинский. Т II. / Александр Лазаревский – К., 1893. – 559 с.
17. Лазаревский А.М. Тепловка: Страница из истории старого Батурина / А.М. Лазаревский // Киевская старина. – 1890. – № 11. – С. 335–339.
18. Материалы научно-исторической конференции, посвященной памяти видного государственного деятеля России Кирилла Григорьевича Разумовского / МСХА. – М.: ФГНУ «Росинформагротех», 2004. – 192 с.
19. Павленко С. Післямазепинська доба Батурина / С. Павленко // Батуринська старовина: збірник наукових праць, присвячений 300-літтю Батуринської трагедії. – К., 2008. – С. 373–399.
20. Павленко С. Щодо 40 церков Батурина: гіпотези та реалії

/ С. Павленко // Батуринська старовина: Збірник наукових праць. Вип. 2 (6) / Відп. Ред. О.Б. Коваленко. – Чернігів: Видавництво «Десна Поліграф», 2011. – С. 42–44.

21. Павличко-Олександрович Я. До питання про іконостас гетьманської церкви Кирила Розумовського у Батурині / Я. Павличко-Олександрович // Матеріали науково-практичної конференції «Культурно-релігійний розвиток Гетьманщини кінця XVII – початку XVIII століття». – Ніжин: «Аспект-Поліграф», 2006. – С. 156–159.

22. Пасько І.В. До історії Батуринського палацу (На матеріалах листування К.Г. Розумовського з М.І. Воронцовим) / І.В. Пасько // Український археографічний щорічник. Випуск 3/4 – К., 1999. – С. 253–262.

23. Путро О.І. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.): Монографія: в 2-х частинах. – Ч. I. / О.І. Путро–К., 2008. – 240 с.

24. Путешествие в Малороссию академика Гильденштедта и кн. И.М. Долгорукого // Киевская старина. – К., 1893. – Т. XLI. – С. 36–37.

25. Синицкий Л. Путешествие в Малороссию академика Гильденштедта и кн. И.М. Долгорукого / Л. Синицкий // Киевская старина. – 1893. – № 4. – 2618 с.

26. Терех М.І. Перший палац К.Г. Розумовського в Батурині / М.І. Терех // Сіверщина в історії України: збірник наукових праць. Вип. 5. – Київ – Глухів, 2012. – С. 215–217.

27. Терех М. Промисловість Батурина доби К. Розумовського (XVIII–XIX ст.) / М. Терех // Батуринська старовина: збірник наукових праць, присвячений 300-літтю Батуринської трагедії. – К., 2008. – С. 400–427.

28. Токарев С. Нововиявлені документи про діяльність «Експедиції Батуринського і Глухівського будівництва» на початку 50-х рр. XVIII ст. / С. Токарев // Сіверянський архів. – Випуск 2. – Чернігів, 2008. – С. 21–27.

Герасько М.А. Дом К. Розумовського на улице Киевской
Статья посвящается исследованию темы деревянного строительства К.Г. Разумовского на территории Батурина.

Ключевые слова: Батурин, гетман К. Розумовский, строительство, деревянный дом.

Herasko M.O. The house of K. Rozumovskiy in Kievka street

The article reveals the subject of the wooden construction of K. Rozumovskiy on the territory of Baturyn town.

Key words: Baturyn, hetman, K. Rozumovskiy, construction, wooden house.

02.04.2014 p.